

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ У ДІТЕЙ ІЗ
СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
Ps1-M23z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма здобуття освіти)
Скоробогач Тетяна Анатоліївна

Науковий керівник:
Наталія ГОНЧАРУК,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
професор кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ В ГІПЕРАКТИВНИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Гіперактивність як психологічна проблема.....	7
1.2. Психологічні особливості мотиваційної сфери дітей дошкільного віку	12
1.3. Специфіка соціально-емоційного розвитку дошкільників.....	18
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГІПЕРАКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	25
2.1 Експериментальна методика дослідження гіперактивної поведінки дошкільників.....	25
2.2 Аналіз результатів дослідження гіперактивності дітей дошкільного віку.....	29
Висновки до другого розділу	38
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНО СПРЯМОВАНОЇ МОТИВАЦІЇ У ГІПЕРАКТИВНИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	40
3.1. Психологічні умови розвитку мотивації у дітей з гіперактивністю.....	40
3.2. Основні напрями психологічної роботи з гіперактивними дошкільниками..	51
3.3. Методологічні основи формування мотивації у гіперактивних дітей дошкільного віку	58
Висновки до третього розділу	65
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку психологічної науки набуває все більшої актуальності питання виховання дітей з психологічними проблемами у розвитку. Особливої уваги заслуговують дошкільники з надмірною активністю, низьким рівнем самоконтролю, імпульсивним ставленням до інших, що створює проблеми у взаємостосунках з однолітками та дорослими. Гіперактивність негативно впливає на вироблення у дошкільників навчальних навичок. У них слабка психоемоційна стійкість при невдачах, високий рівень розгальмованості. Непорозуміння з оточуючими зумовлює формування агресивного стилю поведінки. Це створює підстави для дослідження гіперактивності як психологічної проблеми.

Аналізуючи вітчизняну та зарубіжну літературу можна стверджувати, що гіперактивна поведінка є об'єктом дослідження різних фахівців, чимало опублікованих робіт є дослідженнями клінічного напрямку. А саме в роботах: Дж. Д. Добсона, Л.М. Танцури, О.Ю. Пилипець, Д.В. Третьякова, О.В. Трембовецької, Ф.Е. Шольца описано механізми формування мінімальної мозкової дисфункції у дітей з гіперактивністю.

З точки зору психологічного напрямку питання гіперактивної поведінки опрацьовували М.В. Кондрішова, М.В. Горлов, Л.М. Осичнюк, Н. Піддубна, О. Романчук, І.П. Тищенко, Н.Е. Тищенко, О.М. Тохтамиш, які вивчали гіперактивність як психолого-педагогічну проблему; В.С. Депутат, А.Т. Єрофеева, І.Д. Ілляшенко, які обґрунтовували особливості психологічного розвитку дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності; О.М. Гуріна, В. Левченко, О. Левченко, Д. Ліпартеліані, О. Мирончик, Л.В. Туріщева, М.В. Фіцич, І.К. Чупрій, котрі розглядали психологічні засади зниження гіперактивності у дітей.

Низка учених опрацьовували мотиваційні чинники поведінки гіперактивних дітей. А саме, В.А. Вінс, Л. Декерс, О. Дубасенюк, О. Вознюк, В.В. Завірюха, С.С. Занюк, В. Копетчук, А.О. Токар, Е.Г. Хоменко досліджували

соціально-психологічні особливості розвитку мотивації; І.М. Галян, Я.В. Васильєв, В.І. Каневський, Н.І. Шилова, І.І. Штих, С. Шутова, М.Ю. Пантюх аналізували мотиваційні аспекти саморегуляції психічних станів особистості. У наукових розвідках також розглядалися концепції психічного розвитку гіперактивних дітей у дошкільному віці (Р.В. Павелків, Т.О. Піроженко).

Водночас ці дослідження не охоплюють усіх аспектів проблеми. Це зумовлює вибір теми кваліфікаційної роботи: «Формування спрямованості особистості у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності».

Мета: з'ясувати психологічні умови формування гуманістично спрямованої мотивації у гіперактивних дітей дошкільного віку.

Об'єкт: мотиваційні чинники поведінки у гіперактивних дітей.

Предмет: напрями та методологічні засади психологічного формування гуманістично спрямованої мотивації у гіперактивних дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові джерела з проблеми гіперактивності дошкільників і здійснити теоретичний аналіз мотиваційної сфери в дітей із СДУГ.

2. Здійснити емпіричне дослідження гіперактивної поведінки дітей дошкільного віку.

3. Опрацювати методику формування гуманістично спрямованої мотивації у гіперактивних дітей дошкільного віку.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: положення особистісно зорієнтованого підходу (С. Максименко, В. Панок, М. Савчин); гуманістичний підхід до вивчення мотивації, у межах якого здійснюється акцент на прагненні дітей до самореалізації (А. Маслоу, К. Роджерс); соціокультурний підхід, який аналізує вплив культури та соціального оточення на мотивацію (Дж. Брунер).

Наукова новизна отриманих результатів кваліфікаційного дослідження. За результатами проведеної роботи вперше:

- запропоновано експериментальну методику дослідження гіперактивної поведінки дітей дошкільного віку;

- описано психологічні умови розвитку мотивації у гіперактивних дітей;

- охарактеризовано методологічні засади формування мотивації у дошкільників із СДУГ;

удосконалено:

- науково-методичний підхід щодо оптимізації процесу психологічної роботи з формування мотиваційної сфери гіперактивних дітей;

набуло подальшого розвитку:

- обґрунтування науково-понятійного апарату мотивації гіперактивних дошкільників, зокрема уточнено поняття «гіперактивність», «синдром дефіциту уваги та гіперактивності», «мотиваційна спрямованість поведінки».

Теоретичне значення: полягає в подальшому розвитку і поглибленні наукових уявлень про детермінанти, які зумовлюють мотиваційну спрямованість дітей дошкільного віку з гіперактивністю та в з'ясуванні психологічних механізмів дії визначальних чинників ефективного психологічного супроводу цих дітей.

Практична значущість: полягає у можливостях використання психологами системи освіти експертної експрес-оцінки проблеми гіперактивності дітей дошкільного на базі проведеного нами емпіричного дослідження. Результати кваліфікаційної роботи можуть використовуватись психологами як методичний путівник для психологічної корекції мотиваційної сфери гіперактивних дошкільників.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення науково-теоретичних джерел, аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація отриманої інформації; емпіричні методи: спостереження, експериментально-дослідницькі методики: визначення рівня нейротизму Г. Айзенка, тест-опитувальник вольового самоконтролю А. Зверькова, Е. Ейдмана, тест П'єрона-Рузера для визначення рівня концентрації уваги; статистичні: математичне опрацювання

даних дослідження, кореляційний аналіз, графічне відображення представлених результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі дошкільного закладу освіти №20 м.Кам'янця-Подільського Хмельницької обласної ради.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати дослідження доповідалися на науково-практичній конференції (м. Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 року), обговорювалися на засіданні кафедри загальної та практичної психології факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи. Дан кваліфікаційної роботи представлено в 1 науковій публікації.

Структура кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

ВИСНОВКИ

Емпіричне і теоретичне дослідження спрямованості особистості у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності дало підстави для таких висновків:

1. Гіперактивність – це психологічний стан, який характеризується надмірною рухливістю, імпульсивністю, труднощами з концентрацією уваги. Вона часто виступає психологічною проблемою, одним із симптомів розладу синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ). Основними психологічними ознаками гіперактивності є: несформованість саморегуляції, емоційна неврівноваженість, низький рівень зосередженості, невміння концентрувати увагу, відсутність самоконтролю, недисциплінованість, надмірна моторна, емоційна, мовленнєва розгальмованість.

Психологічні особливості мотиваційної сфери дошкільників мають вирішальне значення для становлення їхньої особистості. Мотив є усвідомленою причиною вчинків та дій дитини. Уже в дошкільному малюки діти здатні керувати своєю поведінкою, орієнтуючись на основні мотиви, поступово відсуваючи на задній план другорядні. Для гіперактивних дітей характерні такі провідні мотиви: потреба у визнанні, яка формується під час спілкування; прагнення досягати особистих успіхів та самоствердження, що стимулює їхню активність; а також мотив змагання чи суперництва, що проявляється у бажанні бути першим і кращим за інших. Однак часто дошкільники не повністю усвідомлюють свої мотиви, а їхні дії зазвичай залежать від ситуативних думок і емоцій.

У дошкільному віці важливим новоутворенням є розвиток етичних почуттів. Вони виникають на основі здатності дошкільників аналізувати та усвідомлювати свою поведінку, а також розуміти значення дотримання етичних норм суспільства. Однак у дітей з гіперактивністю часто спостерігається недостатнє усвідомлення неприйнятності або неправильності своїх дій. Вони нерідко стають ініціаторами конфліктів, можуть поводитися жорстоко з

однолітками чи дорослими, а також проявляти агресію до тварин. Такі прояви свідчать про недостатній розвиток етичних почуттів у цих дітей.

Психофізіологічною основою дошкільного віку є емоційність. Емоції виступають як загальна чуттєва реакція організму на стимули, яка проявляється у вигляді безпосереднього ставлення людини до навколишнього світу. Вони відіграють ключову роль у внутрішніх механізмах, що регулюють ієрархію мотивів. У цьому віці важливим фактором, який впливає на емоційну сферу дитини, стають переживання, пов'язані з очікуванням реакції дорослих на її вчинки. Крім того, у дошкільному віці завдяки активній участі у грі, практичній і творчій діяльності інтенсивно формуються і розвиваються вищі почуття.

2. Аналіз результатів констатувального дослідження мотиваційної сфери гіперактивних дітей дошкільного віку дає змогу зробити такі висновки:

Загальні симптоми гіперактивності виявлено у 34% дошкільників. За результатами методики оцінки рівня нейротизму встановлено, що 56% досліджуваних мають емоційну нестабільність. Такі діти є чутливими та не здатними ефективно управляти негативними емоціями, такими як образа та тривога. Низький рівень самоконтролю спостерігається у 60% дошкільників, недостатня наполегливість – у 56%, а низький рівень самовладання – у 64%. Це вказує на те, що значна частина дітей має емоційну нестабільність, схильність до агресії та конфліктності, що свідчить про наявність проблем гіперактивності. У досліджуваних переважають дуже низький рівень концентрації уваги (34%) та низький рівень (18%). Це свідчить про те, що такі дошкільники часто відволікаються, мають труднощі з увагою, у них спостерігаються рухова розгальмованість та імпульсивність, що є характерними ознаками гіперактивної поведінки.

Експериментальне дослідження мотиваційної сфери дошкільників показало, що для дітей цього віку характерна потреба у спілкуванні, яка зростає з віком. Позитивну налаштованість на спілкування демонструють 84,2% дошкільників. Водночас, результати оцінки соціальних інтересів показують, що лише 38% дітей віддають перевагу спілкуванню та іграм з однолітками у вільний

час. Більшість (52%) обирають діяльність, яка не потребує міжособистісної взаємодії, зокрема пасивне дозвілля, таке як перегляд телевізора або комп'ютерні ігри. Лише 40% дітей надають перевагу активним формам відпочинку. Аналіз комунікативних установок показав, що негативне ставлення до спілкування виявлено у третини досліджуваних дошкільників. З віком ці прояви поступово змінюються: діти починають краще контролювати свої висловлювання, рідше дають необґрунтовані оцінки партнерам (наприклад, прізвиська чи інші негативні висловлювання). Це підкреслює важливість формування у дошкільників гуманістично спрямованої мотивації.

3. Результати формувального експерименту, спрямованого на розвиток гуманістично спрямованої мотивації у гіперактивних дітей дошкільного віку дали підстави для таких висновків:

Психологічні умови формування мотивації у гіперактивних дітей передбачають поетапну послідовність соціально-психологічного впливу. Перший етап включає становлення мотивації через індивідуальну взаємодію дитини з дорослим. На другому етапі мотивація розвивається у процесі взаємодії дитини з дорослим та групою однолітків. Третій етап передбачає широке впровадження і автоматизацію гуманістично-мотиваційних навичок. На кожному етапі застосовується комплекс соціально-психологічних вправ, спрямованих на формування гуманістичних мотивів взаємодії, що акцентують сприйняття людини як найвищої соціальної цінності та забезпечують умови для повноцінної взаємодії в колективі однолітків. Метою психологічної роботи в експериментальній групі було формування гуманістично спрямованої мотивації, а також узагальнення і систематизація набутих соціально-психологічних навичок, що визначають індивідуальну та особистісну спрямованість. Дошкільники вчилися диференціювати різні типи мотивів, закріплювали та автоматизували комунікативні навички, опановували ефективні способи соціально-комунікативної взаємодії у діалозі. Основним завданням цього етапу стало формування стійкої установки на подальше застосування набутих мотиваційних навичок у взаємостосунках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева І.В. Гіперактивні діти: корекція поведінки. Київ : Шкільний світ. 2011. 96 с.
2. Балл Г.О. Актуальні методологічні питання дослідження моралі і моральної поведінки. Соціальна психологія. 2007. Спец. вип. С. 14–22.
3. Берегова М.І., Савінова Н.В. Рівні сформованості мотиваційно-емоційної готовності майбутніх логопедів до роботи в умовах інклюзивного навчання. Humanitarium. Переяслав-Хмельницький (Київ.обл.); Ніжин (Чернігів.обл.) : Лисенко М.М., 2018. Том 43, Вип. 2 : Педагогіка. С. 121-130.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. посіб. Київ : Либідь, 2003. 341 с.
5. Братаніч Б.В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта. *Філософські проблеми освіти*. 2011. № 2. С. 13–20.
6. Булах І.С. Психологія особистості підлітка. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібн. Київ : Каравела, 2008. С.151–198.
7. Васильєв Я.В., Каневський В.І. Психокорекція позицій цільової спрямованості особистості : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 88 с.
8. Васильєв Я.В., Шилова Н.І. Формування альтруїстичної позиції цільової спрямованості особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Т. 2. Вип. 5. С. 7–12.
9. Вінс В.А. Соціально-психологічні особливості розвитку мотивації досягнень у дітей молодшого шкільного віку. *Молодий вчений*, 2016. № 9. С. 30-33.
10. Вірна Ж.П. Життєві та професійні перспективи в структурі особистісної саморегуляції. *Психологія. Збірник наукових праць*. 2002. Вип. 15. С. 22–31.
11. Галян І.М. Мотиваційні аспекти саморегуляції психічних станів особистості. *Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ*. 2007. С. 25–34.
12. Горностаї П.П. Психологія рольової самореалізації особистості : автореф. дис. ... д-ра. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2009. 32 с.

- 13.Гуріна О.М. Робота з гіперактивними дітьми. Психологічна компетентність учителя *Психолог*. 2006. №221. 236 с.
14. Декерс Л. Мотивація. Теорія і практика: розширений курс пров. з англ. Д. Ю. Кралічкін. М.: Гросс Медіа, 2007. 637 с.
15. Депутат В. С. Інтелектуальний розвиток дітей з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю: монографія. Архангельськ: ІСЦ САФУ, 2011.
16. Дефіцит уваги у дітей з гіперактивністю. *Початкова школа*. 2006. №11. С.47.
17. Джига Н.Д. Взаємозв'язок самовідносини студентів з мотивацією досягнення успіху. *Педагогічні науки*, 2020. № 8. С. 78-83.
18. Діти з гіперактивними розладами та дефіцитом уваги/ Т. Ілляшенко// *Початкова школа*. 2009. №6. С. 54-56.
19. Дубасенюк О., Вознюк О. & Копетчук В. Типи спрямованості особистості і науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. №36 (2). С.18-24.
20. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
21. Заверико Н.В. Соціально-педагогічна корекція: розвиток поняття в історичній перспективі. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2010. №2 (13). С.60-64.
22. Завірюха В. В. Психологічні особливості розвитку мотивації досягнень у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології*, 2018. № 18. С. 72-82.
23. Занюк С. С. Психологія мотивації. Київ : Эльга-Н; НікаЦентр, 2001. 352 с.
24. Загальна психологія : навч. посіб. / Максименко В. Д., Соловієнко В. О. Київ : 2000. 256 с..
25. Загальна психологія: навч. посіб. / М'ясоїд П. А. Київ. 2000. 479 с.
26. Єрофєєва А. Гіперактивна дитина. *Шкільний світ*. 2011. №14. С. 58
27. Ілляшенко Т.Д. Як допомогти дитині з гіперактивними розладами. *Початкова школа*. 2013. №2. С.44-46.
28. Кацавець Р.С. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 112 с.

29. Кондрошова М.В. Гіперактивність дитини як психолого-педагогічна проблема. *Вісник педагогіки і психології*. 2016. URL: https://www.psyh.kiev.ua/Кондрашова_М.В._Гіперактивність_дитини_як_психолого-педагогічна_проблема
30. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з дошкільниками: Методичний посібник. Київ : Літера ЛТД. 2006.
31. Левченко В., Левченко О. Психолого-педагогічні засади зниження гіперактивності у дітей. *Освіта на Луганщині*. 2013. №1. С.67–72.
32. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності. Вінниця : Нова Книга, 2011. 448 с.
33. Лєшин В. В. Професійна спрямованість та проблема розвитку особистості студентів. *Питання психології*, 2006. № 8. С. 100-111.
34. Ліпартеліані Д. Особливості виховання гіперактивних дітей. *Початкова школа*. 2011. №4. С. 47-49.
35. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків, 2007. 240 с.
36. Мирончик О. Робота вчителя з гіперактивними дітьми. *Школа*. 2013. №2. С. 63–65.
37. Нагорна ОБ. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб.. Рівне; 2016. 141 с.
38. Макаренко С., Непосидько Ф. Психолого-медико-педагогічна допомога гіперактивним дітям. *Шкільний світ*. 2008. № 47. С. 56-19.
39. Няньковський С.Л., Пишник А.І. Особливості фізичного розвитку дітей дошкільного віку з психомоторними порушеннями. *Проблеми клінічної педіатрії*. 2022. № 1(55). С.87-100.
40. Осичнюк Л.М., Тищенко Н.Е., Горлов М.В., Тищенко І.П. Синдром дефіциту уваги і гіперактивності у дітей дошкільного віку і його корекція. *Наукова бібліотека Луганського державного медичного університету*. 2010. С.424-428.

41. Павелків Р. В., Цигипало О.П.. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 431 с.
42. Піддубна Н. Гіперактивність старших дошкільників: причини та психологічна підтримка дітей. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини на ранніх етапах соціалізації*. 2010. Вип. 4 (1). С.223–230.
43. Романчук О. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей. Львів : Джерело, 2009. 324 с.
44. Савчин М. Загальна психологія : підручник. Київ : Академія, 2018. 344 с.
45. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
46. Сердюк Л. З. Діагностика спрямованості мотивації учіння студентів у ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*, 2014. № 2.12 (103). С. 163-168.
47. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В.. Вікова та педагогічна психологія, 2001.
48. Танцура Л.М., Пилипець О.Ю., Третьяков Д.В., Трємбовецька О.В.. Механізми формування, підходи до ранньої діагностики та корекції мінімальної мозкової дисфункції у дітей. *Медичний форум*. 2016. Вип. 7(07). С.177-181.
49. Токар А. О., Хоменко Э. Г. Мотивація досягнень. *Прояви резилієнтності на різних рівнях системи: сім'я, освіта, суспільство під час війни*. 2023. № 1. С. 34-35.
50. Тохтамиш О.М. Дитяча гіперактивність: виникнення, розвиток, методи психосоціальної допомоги. *Актуальні проблеми психології*. 2005. Т.1, Ч.14. С.154–156.
51. Туріщева Л.В. Прийоми роботи з гіперактивними дітьми. *Педагогічна майстерність*. 2012. №2. С. 28–30.

- 52.Чупрій І.К., Фіцич М.В.. Фізична реабілітація при гіперактивності у дітей різного віку. *Art of medicine*. 2019. Вип. 1(9). С. 168–172. URL: <https://doi.org/10.21802/artm.2019.1.9.168>.
- 53.Штих І.І. Спрямованість особистості в сучасному суспільстві. Економіка, наука, освіта : інтеграція та синергія (Братислава, 18 – 21 січ. 2016 р.): у 3-х т. Т.2 Київ : Центр навчальної літератури, 2016. С.83-84.
- 54.Шутова С., Усова В. Спрямованість особистості у навчальній взаємодії в умовах ВНЗ. Витоки педагогічної майстерності. 2016. Вип. 17. С. 208-212.
- 55.Щербакова, І. М., Пантюх, М. Ю. Теоретичні засади дослідження мотивації досягнень. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2017. № 144. С. 251–254.
- 56.Barkley R.A., Adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder: an overview of empirically based treatments. *Journal of Psychiatric Practice*, 2004. №10. P.39-56 URL: <http://psychrights.org/research/Digest/CriticalThinkRxCites/chronispsychosocial.pdf>.
- 57.Biederman J., et al., Influence of gender on attention deficit hyperactivity disorder in children referred to a psychiatric clinic. *American Journal of Psychiatry*, 2002. №159. P. 36-42
- 58..Bobb A.J., et al., Molecular genetic studies of ADHD: 1991 to 2004. *American Journal of Medical Genetics. Part B, Neuropsychiatric Genetics: the Official Publication of the International Society of Psychiatric Genetics*, 2005. 132. P. 109-125 URL: http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/32789/end_matter.pdf?sequence=1.
- 59.ICD-11: International Classification of Diseases 11th Revision. *The global standard for diagnostic health information. Reference Guide*. 2022. icd.who.int.
- 60.Faraone S.V., et al., Molecular genetics of attention-deficit/hyperactivity disorder. *Biological Psychiatry*. 2005. 57: p. 1313-1323 URL : <http://dept.wofford.edu/neuroscience/NeuroSeminar/pdfsFall2007/ADHD3.pdf>.
- 61.Maslow A. H. Motivation and personality. New York, 2016. 400 p.

62. Seidman L.J., et al., Learning disabilities and executive dysfunction in boys with attention-deficit/hyperactivity disorder. 2001. №15. P. 544-556. URL : <http://www2.psychology.uiowa.edu/wp/iowaadhd/files/2012/08/Willcutt-et-al2005.pdf>.
63. Thapar A., O'Donovan M., Owen M.J., The genetics of attention deficit hyperactivity disorder. Human Molecular Genetics, 2005. №14. P. R275-R82 URL : <http://adhdnet.com/wp/papers08/COMTcaspi.pdf>.